

Myśliński, Jerzy

Dzieje "Ojczyzny" w Krakowie w latach 1907-1914

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 8/2, 207-213

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY MYŚLIŃSKI

DZIEJE „OJCZYŃNY” W KRAKOWIE W LATACH 1907—1914

Celem omawianego artykułu jest przedstawienie dziejów czasopisma przeznaczonego dla chłopów, wydawanego w Galicji przez Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe, przy czym przedmiotem szczegółowych rozważań są dzieje „Ojczyzny” w Krakowie w latach 1907—1914. Wcześniej pismo to wychodziło we Lwowie od 1902 r. Wznowiono je po wojnie w 1919 r. w Krakowie. Artykuł powstał na marginesie studiów nad dziejami społeczno-politycznej prasy krakowskiej okresu poprzedzającego wybuch pierwszej wojny światowej. Podstawę źródłową artykułu stanowią: zachowane niemal kompletne roczniki „Ojczyzny”, pamiętnik jej redaktora Stanisława Rymara, przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej, oraz fragmenty korespondencji działaczy narodowo-demokratycznych w Galicji i fragmentaryczne dane z kilku innych zespołów archiwalnych.

Pierwszym czasopismem narodowo-demokratycznym dla ludu w Galicji był krakowski „Polak”, wydawany tam formalnie przez Kaspra Wojnara, faktycznie zaś przez Popławskiego i Ligę Narodową. Pismo to jednak przeznaczone było głównie dla Królestwa Polskiego, gdzie było nielegalnie kolportowane. Gdy Liga Narodowa i jej sympatycy zaczęli pracować nad założeniem stronnictwa w Galicji, pomyślano także o prasie narodowej dla wsi. Niewątpliwie „Głos Ziemi Sandomierskiej” (1 VI 1901 — 10 XII 1902) był pierwszym narodowo-demokratycznym pismem wiejskim. Wybrano wówczas Tarnobrzeg jako miejsce wydawania tego pisma ze względu na Wawrzyńca Surowieckiego, adwokata, i Wojciecha Wiącka, których Z. Balicki przyjął do Ligi. Równocześnie z ostatnim numerem „Głosu” ukazał się próbny numer tygodnika „Ojczyzna” we Lwowie pod redakcją Piotra Panka¹. Faktycznym wydawcą „Ojczyzny” była

¹ Por. J. Myśliński, *Prasa Ligi Narodowej w Krakowie przed 1905 r.*, „Rocznik Historii Czołopiśmiennictwa Polskiego”, t. 2, 1963, s. 32—56, także literatura przedmiotu oraz materiały źródłowe (*Pamiętnik S. Kozickiego, wspomnienia Z. Wasilewskiego i inne*). O „Ojczyźnie” pisał ogólnie K. Dunin-Wąsowicz, *Czasopiśmiennictwo ludowe w Galicji*, Wrocław 1952, s. 242 i nast.

oczywiście Liga Narodowa, formalnym — zarejestrowany w październiku 1901 r. Związek Wydawniczy, wydający też „Wiek XX”, w którego skład wchodził S. Biega, E. Adam, J. Socha, M. Paszkudzki, P. Panek, S. Koźmiński. Związek ów zlikwidowano w r. 1907².

Tymczasem wszystkie niemal czasopisma przeznaczone dla chłopów polskich w Galicji ukazywały się w Krakowie („Rola”, „Prawo Ludu”, pismka klerykalne). Do Krakowa przeniósł też Stapiński „Przyjaciela Ludu”. Sprawa była jasna — chodziło o zbliżenie redakcji do czytelników, którzy w przytłaczającej większości rekrutowali się z Galicji zachodniej. Również i „Ojczyznę” postanowiono w r. 1906 tutaj ulokować.

W Krakowie grupa Ligi Narodowej była stosunkowo słaba. Liczyła ona w omawianym okresie od kilku do kilkunastu członków. Nikłe wpływy miało tu również założone oficjalnie w styczniu 1905 r. Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe. Dopiero w 1909 powstało w Krakowie biuro filii SDN, którym kierował, przybyły ze Lwowa Wincenty Horodyski³. Do tej pory krakowscy działacze SDN skupiali się przy redakcji „Ojczyzny”, którą kierował współpracownik tego pisma od 1903 r. — Stanisław Rymar, późniejszy prezes krakowskiej grupy Ligi Narodowej po Marianie Smarzewskim i Augustie Olszewskim⁴. Formalnie filia „Ojczyzny” w Krakowie została powołana we wrześniu 1906 r., administrację jej objął Józef Sarna. Potem utworzono zarząd „Ojczyzny”. Pierwszy krakowski numer pisma miał datę 27 stycznia 1907 r. z kolejną cyfrą 5.

„Ojczyzna” nosiła podtytuł: „Tygodnik dla Ludu Polskiego z Miesięcznym Ilustrowanym Dodatkiem” (drugi człon podtytułu znikł w r. 1914). Jako wydawca figurował początkowo Stefan Bernacki, zaś jako redaktorzy odpowiedzialni kolejno — Tadeusz Tabaczyński, Andrzej Nowak, J. Sarna, Stanisław Rymar, obok którego w charakterze wydawcy podpisywał pismo Karol Wierczak. „Ojczyzna” drukowana była początkowo w drukarni Związkowej, zaś od nr 13 z 29 III 1908 r. w Drukarni Korneckiego i Wojnara, którą zakupił inż. Stefan Natanson (również członek Ligi, prowadzący wydawnictwo „Ojczyzny”). Drukarnia ta nosiła potem nazwę Nakładowej pod zarządem A. Nowaka. Format pisma w Krakowie wynosił początkowo 21,5 × 27,5 cm; w r. 1913 uległ nieznacznemu zwiększeniu do 23,5 × 27,5 cm. Kolejna zmiana nastąpiła 5 V 1914 r. (22 × 30 cm). Przez cały czas objętość tygodnika wynosiła 16 stron, a dodatki były paginowane oddzielnie. Ilustrowany dodatek nosił tytuł „Naród”. W r. 1914 przy „Ojczyźnie” ukazywały się następujące dodatki:

² Z. Wasilewski, *Lwów przodujący*, m-pis, depozyt w Dziale Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej (BJ), k. 23.

³ Por. „Ojczyzna”, 1910, s. 872, informacja o otwarciu filii krakowskiej Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego.

⁴ S. R y m a r, *Pamiętnik*, s. 55 i nast., BJ, rkps, akc. 96/90.

„Głosy Ludu”, rodzaj magazynu listów interwencyjnych od czytelników, „Niewiasta. Miesięcznik Poświęcony Sprawom Kobiectwu” oraz „Gospodarz”, przejęty od „Wieńca i Pszczółki”, pisma połączonego w r. 1914 z „Ojczyzną”, przeniesionego uprzednio z Białej do Krakowa. „Wieńec i Pszczółka” na podstawie układu między SDN a Stronnictwem Chrześcijańsko-Ludowym Stojalowskiego, zwanym potem Związkiem Ludowo-Narodowym, przeszedł do dyspozycji Narodowej Demokracji. Z „Ojczyzny” do „Wieńca i Pszczółki” oddelegowano w r. 1909 Józefa Matłosa⁵.

W okresie lwowskim „Ojczyzna”, począwszy od pierwszego roku ukazywania się, osiągała następujące nakłady: 1200, 4000, 2800, 3000 egz. Po przeniesieniu do Krakowa w latach 1907—1913 nakłady te kształtowały się następująco: 3000, 3200, 7000, 5000, 4000, 6000 egz.⁶ W okresach kampanii wyborczych nakłady tygodnika były znacznie wyższe. Warto zauważyć, że nakład pisma spadł zwłaszcza w okresie intensywnej walki namiestnika Bobrzyńskiego przeciw wpływom Narodowej Demokracji. Zwłaszcza w r. 1912 „Ojczyznę” dotykały liczne konfiskaty. Stanisław Rymar twierdzi, że w tym roku było ich 25⁷.

Pismo nie było samowystarczalne. Jak świadczą fragmenty zachowanej korespondencji Natansona z Komitetem Wykonawczym SDN, w r. 1911 np. Stanisław Grabski miał przekazać „Ojczyźnie” 7000 k., a dodatkowo proszono jeszcze o 2000 k.⁸ Pod tym samym adresem w imieniu pisma zwracał się J. Sarna w tym samym roku, prosząc o 6000 k., motywując to koniecznością podniesienia nakładu o 3 tys. egz. w okresie wyborów. Sumę tę za pośrednictwem Grabskiego otrzymał⁹. Trudno określić, czy także w innych okresach „Ojczyzna” korzystała z dotacji. Według świadectwa samej redakcji, ale w okresie intensywnej walki Narodowej Demokracji z namiestnikiem Bobrzyńskim wyjaśniono, że namiestnik Potocki przekazał na cele „Ojczyzny” kwotę 8000 k. Nie wiadomo jednak, w którym to było roku¹⁰, prawdopodobnie w okresie lwowskim. Cena pisma nie odbiegała od ceny innych tego typu tygodników — prenumerata roczna wynosiła 4 k., pojedynczy numer kosztował 10 h. Ponadto dodawano prenumeratorom premie, m. in. w postaci kalendarza.

Po przeniesieniu do Krakowa „Ojczyzny” redakcja pisała: „Od numeru dzisiejszego począwszy będzie »Ojczyzna« wychodziła w Krakowie, tu w tej prastarej stolicy Polski, w miejscu, w którym wszystko przypomina

⁵ Tamże, k. 48.

⁶ Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw w m. Lwowi, f. 146, o. 7 i 8.

⁷ S. Rymar, *Pamiętnik*, s. 55.

⁸ J. G. Pawlikowski, *Materiały i korespondencja polityczna...*, BJ, rkps, akc. 192/61, k. 220, list z dnia 20 III 1911 r.

⁹ Tamże, k. 226, list z 29 IV 1911 r.

¹⁰ *Dziesięciolecie „Ojczyzny”*, „Ojczyzna”, 1912, nr 53, s. 1—2. Pieniądze te miał przekazać Potocki J. L. Popławskiemu.

nam naszą świetną przeszłość [...]”¹¹. W innym miejscu pisano bardziej otwarcie, że ze Lwowa trudno było walczyć z „Przyjacielem Ludu” i „Prawem Ludu”¹².

„Ojczyznę” redagował w Krakowie komitet, na którego czele stał Rymar oraz Stefan Surzycki jako jego doradca i tzw. kontroler. Po kilkunastu miesiącach Surzycki zrezygnował z tego stanowiska i wyjechał do Czernichowa. Faktycznym powodem jego rezygnacji była różnica poglądów Surzyckiego i władz Stronnictwa na kwestię sojuszu narodowych demokratów ze Stojałowskim. Surzycki uważał, że nawiązanie kontaktów ze Stojałowskim równałoby się rehabilitacji jego przeszłości, tj. jego podejrzanych stosunków z carskimi władzami. Dlatego też Surzycki wystąpił ze Stronnictwa; nie równało się to oczywiście wyjściu z Ligi¹³. Miejsce Surzyckiego w redakcji „Ojczyzny” zajął Franciszek Bujak. Z kolei miejsce Bujaka zajął Stanisław Grabski. Do ich najbliższych współpracowników należeli: Stefan Natanson i Karol Wierczak, a ponadto Józef Sarna, Jędrzej Czuchra, Tomasz Buła, Jan Słomka, Wincenty Horodyski, W. Świrski, Józef Matłosz, Grzegorzak¹⁴. Wiadomo, że Horodyski ustąpił z redakcji w marcu 1912 r., zaś Bujak w lipcu tegoż roku wystąpił z redakcji i ze Stronnictwa¹⁵.

Zespół autorski „Ojczyzny” był dość liczny. Podstawowe artykuły pisywali do pisma redaktorzy, część tych artykułów było podpisana. Ponadto wśród autorów spotykamy Antoniego Ponikowskiego, Jana Zamorskiego, Wojciecha Wiącka, Antoniego Plutyńskiego, Tytusa Bujnowskiego, Stanisława Warcholika (Bartosz) oraz kilkudziesięciu innych autorów, wśród których sporo było włościan i twórców ludowych (Jan Słomka, Ferdynand Kuraś, Maciej Szarek, Jan Kaczak, Marcin Siara i wielu innych)¹⁶.

W początkach krakowskiego okresu „Ojczyzny” każdy numer pisma

¹¹ „Ojczyzna”, 1907, nr 5, s. 1.

¹² *Dziesięciolecie „Ojczyzny”*, tamże.

¹³ Stefan Surzycki do J. G. Pawlikowskiego, list z 28 I 1908 r., BJ, rkps 191/61.

¹⁴ S. Rymar, *Pamiętnik*, k. 47.

¹⁵ Wincenty Horodyski do J. G. Pawlikowskiego, list z 30 III 1912 r., BJ, rkps 192/61, k. 289.

¹⁶ S. Rymar wymienia jeszcze następujących współpracowników „Ojczyzny” (k. 49—50): Józef Ptaś, Bartłomiej Fidler, Józef Diehl, Helena Wajdówna, Józef Nocek, Antoni Kucharczyk (Jantek z Bugaja), Szymon Chepiński, Maciej Stopyra, Jan Kryspin Trzeciak, Adam Karaś, Jadwiga Strokowa, Maria Ulmanówna z Rozwadowa, Jan Mączka, Jan Pótorak ze Złotowa, Marcin Miętus z Bochni, Jan Kania z Czernochowic, Jan Piwowar z Zaleszan, Michał Kabaj, Jan Chmura, Adam Zieliński z Majdanu Zbydniowskiego, Szymon Tobała z Chicago, ks. Panaś, Michał Marek, Franciszek Puzia, Antoni Krzysica, Jan Stach, Antoni Roga, Wincenty Tęczar, Antoni Socha, Jan Cięciel, Józef Witek, Bronisław Kryczyński, Grzegorz Bereś, Stanisław Zalesiński, Tomasz Konefał.

składał się z następujących działów: artykuł wstępny, artykuły i pogadanki najczęściej o tematyce historycznej, listy „Z całej Polski”, wiadomości z kraju, dodatek rolniczy oraz odpowiedzi redakcji. W tych rubrykach najobfitsze były informacje o Stronnictwie (pomieszczano oficjalne dokumenty Stronnictwa), o akcjach wyborczych, liczne były korespondencje. Dominował ton antypruski, walka z PSL i Stojałowskim. Trzeba podkreślić, że w piśmie zamieszczano obfite informacje o życiu politycznym i kulturalnym w pozostałych zaborach. Utwory literackie koncentrowano głównie w numerach jubileuszowych.

Stopniowo rozrastał się dział krajowy i dział listów; w ten sposób „Ojczyzna” upodobniała się do pism ludowych. Wprowadzono krótkie notatki o „rzeczach ciekawych” i niektórych wydarzeniach sensacyjnych. Równocześnie jednak publikowano artykuły posłów narodowo-demokratycznych i artykuły o stosunkach krajowych, zwracając uwagę na konieczność dalszej walki o pełną autonomię kraju.

W r. 1914 szczególnie wiele uwagi zwracano na problematykę gospodarczą, i to zarówno szerszą, ekonomiczną, jak też aktualne cenniki na artykuły rolne. Wprowadzono rubrykę „Co czytać”, rozszerzono informacje galicyjskie w rubryce „Z powiatów i gmin”, w której dominowały doniesienia korespondentów, podpisane na ogół inicjałami. Pojawiła się stała rubryka „Z prac Sejmu”.

O ile w latach wcześniejszych usiłowano na wzór prasy ludowej i socjalistycznej dla wsi pod radykalną frazeologią przekazywać umiarkowane postulaty społeczne, o tyle w r. 1914 frazeologia ta znikła, pojawiły się akcenty klerykalne, rozszerzono akcenty nacjonalistyczne, antyukraińskie. Sądząc z miejsc nadawania korespondencji do „Ojczyzny”, w pierwszych latach rekrutowali się oni głównie z Galicji środkowej — z pogranicza polsko-ukraińskiego. Później ukazywało się w druku coraz więcej listów z Galicji wschodniej.

Ponieważ Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe w Galicji znajdowało się w stanie walki politycznej z większością działających tu ugrupowań politycznych, nic więc dziwnego, że często polemizowało z pismami ludowymi, a także z konserwatywną „Rola”. Ponieważ jednak galicyjski czytelnik wiejski był już w pewien sposób ukształtowany głównie przez prasę ludową i miał poczucie odrębności swych interesów klasowych, zdarzało się często, iż „Ojczyzna” musiała używać sformułowań zbliżonych do używanych w prasie ludowej. Robiło to czasem wrażenie walki z dworem i klerem. Tymczasem chodziło raczej o konkretnych obszarników — polityków konserwatywnych bądź księży — przeciwników ruchu narodowo-demokratycznego. Nic tedy dziwnego, że czasem do władz Stronnictwa nadchodziły takie np. listy, jak ks. Adama Kopycińskiego, secesjonisty ze Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego, który 19 maja 1910 r. pisał do

prezesa Stronnictwa Jana Gwalberta Pawlikowskiego: „A »Ojczyzna« niechaj przestanie ujadać na konserwatystów i obszarników, bo tych i nasz lud po wsiach miłuje, i bardzo się z nimi liczy”¹⁷.

Wyżej wspomniano, że „Ojczyzna” publikowała też szereg inseratów, pomieszczonych na dwóch ostatnich kolumnach oraz na okładkach. Poza szeregiem drobnych ogłoszeń firm krakowskich, tarnowskich, chrzanowskich i innych, oferujących artykuły rolnicze, przez cały krakowski okres wydawania „Ojczyzny” ogłaszał się tu Bank Ziemi w Łańcucie, Bank Ziemski w Krakowie, lwowski Akcyjny Bank Związkowy, Związek Handlowy Kółek Rolniczych, krakowskie Polskie Towarzystwo Emigracyjne, Bank Ubezpieczeń Wzajemnych „Slavia”, Galicyjskie Towarzystwo Gospodarcze, wydawnictwo „Macierzy Polskiej”, loteria TSL i inne. Ogłoszenia banków ziemskich (a właściwie filli Galicyjskiego Banku Ziemskiego) dotyczyły głównie parcelacji majątków ziemskich. Przytoczone tu instytucje ogłaszały się nie tylko na łamach „Ojczyzny”, ale także w innych pismach dla wsi. W „Ojczyźnie” nie spotyka się tylko tak częstych jak w „Przyjacielu Ludu” ogłoszeń Ludowego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń od Ognia „Wisła” i Banku Parcelacyjnego.

W okresie walki Bobrzyńskiego z Narodową Demokracją, w szczególności w latach 1911—1912, „Ojczyzna” poddawała się prawdopodobnie cenzurze prewencyjnej, aby w ten sposób uchronić się od kosztownych konfiskat. Do twierdzenia takiego upoważnia lektura prokuratorskiego egzemplarza pisma w Bibliotece Jagiellońskiej (syg. 100872 III). Otóż niektóre numery „Ojczyzny” były przekazywane prokuratorowi w odbitkach kolumnowych. Były to zapewne pojedynczo odbite egzemplarze bez powielania całego nakładu. Tego rodzaju praktyka na pewno zmniejszyła straty finansowe spowodowane niszczeniem nakładu skonfiskowanego przez prokuratora.

W okresie pierwszej wojny światowej pismo nie ukazywało się. Po wojnie zostało wznowione jako organ Związku Ludowo-Narodowego. Przetrwowało do r. 1926¹⁸.

W okresie, o którym mowa, „Ojczyzna” była w Krakowie jednym z czterech głównych tygodników przeznaczonych dla wsi. W przeciwieństwie do tygodników socjalistycznego i ludowego była ona pismem wyrażającym idee prawicy społecznej. Technicznie stała wyżej od tygodników, szersza była na jej łamach problematyka, w szczególności historyczna, oraz wiadomości z całej Polski. Również wyższy był poziom literacki zamieszczanych na jej łamach tekstów. „Ojczyzna” ustępowała natomiast dotowanej przez Stronnictwo Prawicy Narodowej „Roli” pod względem

¹⁷ BJ, rkps 191/61, k. 143, list z Wiednia.

¹⁸ Dane według: I. Turowska-Bar, *Polskie czasopisma o wsi i dla wsi od XVIII w. do r. 1960. Materiały bibliograficzno-katalogowe*, Warszawa 1963.

poziomu technicznego (zwłaszcza po objęciu redakcji tego pisma przez A. Bassarę) oraz sposobu redagowania. Mniej też od „Roli” zamieszczała wiadomości i informacji popularnonaukowych i praktycznych oraz gospodarczych, koncentrując się na tematyce polityczno-społecznej. W przeciwieństwie do pozostałych krakowskich pism dla wsi „Ojczyzna” przynosiła teksty opatrzone w hasła antyukraińskie i antyżydowskie, w czym zresztą zgodna była z ideologią całego Stronnictwa. „Ojczyzna” nie odegrała i nie mogła odegrać na wsi galicyjskiej roli, jaką odegrał na wsi Królestwa Polskiego drukowany w Krakowie „Polak”, przede wszystkim ze względu na fakt, że pojawiła się w innych warunkach, stosunkowo późno, kiedy prasa ludowa oraz prasa innych kierunków politycznych zdobyły sobie na wsi galicyjskiej poważne wpływy. Patriotyczne akcenty przekazywane w Królestwie Polskim przez „Polaka” nie mogły w Galicji w omawianym okresie trafić za pośrednictwem „Ojczyzny” na tak podatny grunt, ponieważ od lat czyniły to: polska szkoła, polskie organizacje społeczne, organizatorzy obchodów narodowych, cała niemal polska prasa wydawana w Galicji oraz liczne popularne i tanie broszury.